

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗАСУДЖЕНОГО-КОЛАБОРАНТА

Чернігів 2026

*Рекомендовано до друку Вченою радою Пенітенціарної академії України
(протокол № 4 від 30.03.2026 р.)*

Рецензенти:

Кривоконь Н. І. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Навчально-наукового інституту роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України.

Микитенко М.С. – кандидат педагогічних наук, фахівець соціальної роботи Центру Життєстійкості ГО «Коростенська міська організація Товариства Червоного Хреста України».

Ткаченко О.Г., Піднебесна О.Г., Данильченко Т.В., Кримінологічний та психологічний портрет засудженого-колаборанта: аналітичний огляд. Чернівці: Пенітенціарна академія України, 2026. 60 с.

Аналітичний огляд висвітлює результати дослідження кримінологічних та психологічних особливостей осіб, засуджених за колабораційну діяльність в Україні у 2022-2025 роках. Метою дослідження є визначення основних чинників, що впливають на формування колабораційної поведінки, та окреслення типового кримінологічного портрета засудженого-колаборанта. Здійснено аналіз мотиваційних чинників, психологічних особливостей та соціальних факторів, що впливають на схильність до колабораційної поведінки.

Видання спрямоване на підвищення ефективності роботи з особами, засудженими за колабораційну діяльність, а також на посилення спроможності державних інституцій у протидії колабораційним проявам та пов'язаній злочинності.

Авторський колектив:

РОЗДІЛ І. Олександр ТКАЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу прикладних досліджень в'язничного менеджменту науково-дослідного центру пенітенціарії та кримінальної юстиції Пенітенціарної академії України;

Оксана ПІДНЕБЕСНА, молодший науковий співробітник відділу соціально-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру пенітенціарії та кримінальної юстиції Пенітенціарної академії України;

РОЗДІЛ ІІ. Тетяна ДАНИЛЬЧЕНКО, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Пенітенціарної академії України.

РОЗДІЛ ІІІ. Оксана ПІДНЕБЕСНА, молодший науковий співробітник відділу соціально-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру пенітенціарії та кримінальної юстиції Пенітенціарної академії України.

З М І С Т

ВСТУП

РОЗДІЛ 1

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОЛАБОРАНТА

Соціально-демографічні ознаки колаборантів

Соціально-рольові ознаки колаборантів

➤ **Висновки до розділу**

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОЛАБОРАНТА

Аналіз базових когнітивних та ціннісних установок колаборантів

Особливості авторитарних установок і світоглядних позицій засуджених-колаборантів

➤ **Висновки до розділу**

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІВНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ, ЯКІ ОТРИМАНІ ПІД ЧАС ОПИТУВАННЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановний читачу!

Перед вами видання, що стало результатом критичного осмислення одного з найбільш болючих та складних викликів для сучасної української державності — явища колабораційної діяльності. Ця книга підсумовує річну роботу дослідників Пенітенціарної академії України, які реалізували нашу концепцію глибокого вивчення цього феномену, поєднавши академічний підхід із потребами практичного управління пенітенціарною системою.

Як ідейні натхненники цього проєкту, ми прагнули, щоб робота вийшла за межі суто юридичної кваліфікації злочинів, адже за кожним номером статті Кримінального кодексу стоїть складна траєкторія особистої деградації, соціального вакууму або свідомого ворожого вибору. Наш досвід керівництва Державною кримінально-виконавчою службою України підказав нам, що традиційні методи корекційної роботи можуть виявитися недостатніми перед цією категорією засуджених, якщо ми не зрозуміємо їхню внутрішню логіку та механізми самовиправдання.

Задумуючи це дослідження, ми ставили перед науковим колективом ПАУ завдання зберегти максимальну об'єктивність, не піддаючись емоційному тиску війни, що триває. Це потребувало від авторів особливої інтелектуальної відстороненості: зафіксувати портрет колаборанта не як статичну картинку, а як динамічний процес — від перших кроків зради до усвідомлення або заперечення провини в умовах ізоляції.

Ми усвідомлюємо методологічні виклики такої праці, адже інтерв'ю в місцях позбавлення волі — це завжди діалог із людиною, яка перебуває під тиском обставин і схильна до створення власної міфології зради. Саме тому в роботі суб'єктивні свідчення засуджених було поєднано з класичною мовою кримінологічної статистики, що дозволило побачити не лише те, ким ці люди хочуть здаватися, а й ким вони є насправді в соціальному та правовому вимірах.

На сторінках цього аналітичного огляду ви знайдете детальну типологію осіб: від ідеологічних прихильників агресора до побутових конформістів, для яких війна стала лише зміною обставин виживання. Дослідники проаналізували, як соціальна депресія та інформаційні операції ворога деформують свідомість, перетворюючи громадян на інструменти збройної агресії.

У аналітичному огляді ви знайдете:

- розгалужену кримінологічну статистику, що базується на даних Державної кримінально-виконавчої служби та Офісу Генерального прокурора станом на 2025 рік;
- психологічний аналіз, побудований на глибинних напівструктурованих інтерв'ю та тестуваннях безпосередньо в установах виконання покарань;
- унікальні «живі» свідчення, які дозволяють зрозуміти мотиви, передумови та систему цінностей цих осіб — від ідеологічної прихильності до «руського міра» до прагматичного виживання.

Важливо підкреслити, що ця праця не є каральною за своєю суттю. Навпаки, ми виходили з того, що ефективна держава має не лише ізолювати, а й лікувати соціальні виразки. Висновки дослідження спрямовані на те, щоб озброїти державні служби стратегіями реінтеграції та створити запобіжники для тих, хто може опинитися перед подібним вибором у майбутньому. Сподіваємося, що поєднання наукової рефлексії та практичного прагматизму, закладене в основу цієї роботи, стане надійним фундаментом для подальших дискусій про справедливість, безпеку та майбутнє українського суспільства.

З повагою,

**Ректор Пенітенціарної
академії України**

*доктор юридичних наук,
професор **Сергій Гречанюк***

**Керівник науково-дослідного
центру ПАУ**

*доктор юридичних наук,
професор **Андрій Галай***

ВСТУП

Колабораційна поведінка серед громадян України, які добровільно або під примусом співпрацювали з окупаційними структурами, з'явилися ще у 2014 році – з моменту анексії Автономної Республіки Крим та початку збройного конфлікту на Донбасі. Саме тоді сформувалися перші приклади свідомої або вимушеної співпраці з окупаційною адміністрацією.

Після 2022 року тема колабораційної діяльності стала однією з актуальних у політико-правовому дискурсі України. Феномен колабораціонізму в Україні став можливим через адаптацію населення до екстремальних умов війни й окупації. Політичні та соціально-економічні процеси, що мали місце на українській території в умовах зміни державних утворень напередодні й під час війни, каталізували різноманітні прояви колабораціонізму. Це явище стало результатом необхідності виживання й адаптації до умов окупаційного режиму, що підкреслює складність і багатогранність процесів, які мали місце в цей період ¹.

Колабораційна діяльність підриває національну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави, спричиняє значну шкоду суспільству та окремим громадянам. Детальний аналіз феномену засудженого-колаборанта потребує розгляду через довготривалу оборонну війну в Україні, тривалу окупацію частини її території, та поширення випадків добровільної співпраці з державою-агресором.

Наше дослідження кримінологічного та психологічного портрета засудженого-колаборанта дають можливість краще зрозуміти феномен «колабораціонізму».

У свою чергу в публіцистиці та наукових колах почали широко вживати слово «*колаборант*» щодо місцевих чиновників, які перейшли на бік Росії. На сьогодні єдиного й коректного законодавчого визначення поняття «*колаборант*» немає. У зв'язку з цим у межах нашого дослідження пропонується вважати, що **колаборантом є громадянин**

¹ Shaikan A., Shaikan V. Legal assessment and speculation on the topic of collaborationism in Ukraine. Digital. SHS Web Conf., 2021, vol. 100, 03001. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003001> (дата звернення: 26.08.2025)

України, який добровільно, усвідомлено та навмисно співпрацює (як безпосередньо на тимчасово окупованих територіях, так і на підконтрольній Україні території) з окупаційною цивільною чи військовою адміністрацією, підтримує російську агресію або поширює відповідну пропаганду.

Мотиви такої діяльності можуть бути різними (корисливими, ідеологічними, прагматичними чи особистісними), однак усіх колаборантів об'єднує усвідомлене сприяння ворогу на шкоду власній державі. Вивчення особистості таких осіб дає можливість краще зрозуміти їхню поведінку, що й становить мету даного дослідження.

При цьому важливо враховувати, що потрапивши у складні та загрозливі для життя обставини, кожен опиняється перед необхідністю самостійно визначати власну модель поведінки в цій ситуації. Іноді окремі особи, переважно з суто особистих причин, обирають варіант не захист Батьківщини, а втечу від війни. Є також ті, хто тільки й чекав цього моменту, щоб із політичних чи бізнесових мотивів стати на бік окупанта й отримати з того максимальну вигоду. А ще частина людей не пішла на співпрацю з окупантом, але залишалися, так би мовити, «просто виконувати свою роботу»².

Методологія дослідження. У дослідженні застосовувалися наступні методи: **опитування; тестування; анкетування; інтерв'ювання; метод case-study; контент-аналіз відеоматеріалів з відкритих джерел; статистичний метод.**

Також, науково-дослідницьким колективом було сформовано офіційний запит до Департаменту з питань виконання кримінальних покарань з метою отримання даних, необхідних для формування кримінологічного портрета колаборанта. У відповідь на нього було отримано відповідь лист № 8090/17130/4.11/8-25/3/2/15-25 від 13.05.2025³ з зазначенням статистичної інформації. Станом на 01.05.2025 в установах Державної кримінально-виконавчої служби України відбували покарання

² Щурат Т.Г., Гуменюк А.В. Поняття колабораціонізму в сучасному законодавстві. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції від 21 липня 2023 року «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму».

³ Департамент з питань виконання кримінальних покарань. Лист № 8090/17130/4.11/8-25/3/2/15-25 від 13.05.2025 р. на запит Пенітенціарної академії України.

579 громадян України, засуджених за статтями 109 – 114-2, 258 – 258-5, 260, 263, 436 – 438 КК України, з них: 439 чоловіків та 140 жінок, які перебували у **53-х** установах Державної кримінально-виконавчої служби України.

Зазначений перелік статей має безпосередній зв'язок із колабораційною діяльністю, оскільки охоплює широкий спектр злочинів, що посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність та безпеку України. Значна частина осіб, засуджених за цими статтями, вчиняла дії, які за своєю суттю є проявами колабораціонізму — добровільна співпраця з окупаційною адміністрацією, участь у незаконних збройних формуваннях, поширення ворожої пропаганди або сприяння військовій агресії Російської Федерації. Аналіз цієї категорії засуджених дає змогу не лише комплексно дослідити феномен колабораціонізму, а й сформувати кримінологічний та психологічний портрет осіб, схильних до такої поведінки.

Авторами, також, використано дані Офісу Генерального прокурора, які стали вагомим доповненням до отриманих матеріалів від установ виконання покарань та аналізу судових вироків. Відповідно до звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-травень 2025 року опублікованому на сайті Офісу Генерального прокурора станом на травень 2025 року виявлено **1826** осіб, які отримали підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю ⁴. Такого роду дані дають можливість підтвердити виявлені в дослідженні закономірності.

Для забезпечення дослідження науковим колективом Пенітенціарної академії України було складено **2** типи опитувальників для засуджених колаборантів (соціально-демографічна анкета з відкритими питаннями, психологічна анкета за 5-ма методиками).

Додатково в липні 2025 року було здійснено **відрядження до державних установ** «Водянська виправна колонія (№146)» та «Кам'янська виправна колонія (№101)», під час яких з в'язнями були проведені тестування, анкетування та інтерв'ювання. Вибір конкретних

⁴ Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Головна — Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 04.11.2025).

установ був зумовлений утриманням у них на час дослідження достатньої кількості чоловіків та жінок, засуджених за низкою статей, які ми узагальнено розглядаємо як колабораційні.

Вибірка засуджених осіб за колабораційні злочини склала **100** осіб (50 жінок та 50 чоловіків). Вік респондентів – від 18 до 70 років.

В якості контрольної групи в анонімному анкетуванні, яке складалося з питань кримінологічного та психологічного блоків, брали участь **50** громадян України з різних регіонів. Серед них були й особи, які проживали в районах, наближених до зони бойових дій, а також ті, хто виїхав із тимчасово окупованих територій.

Всі респонденти брали участь в дослідженні добровільно та анонімно, анкети заповнювалися за одну зустріч. Зібрана інформація пройшла попередній аналіз та класифікацію з використанням форм, розроблених колективом авторів.

За методом case-study було опрацьовано **30** матеріалів особових справ колаборантів (порівну щодо жінок і чоловіків). З відкритих Інтернет-джерел було проаналізовано понад **20** відеоінтерв'ю з YouTube-каналу журналіста Володимира Золкіна у плейлисті «Коллаборанты»⁵, який бере інтерв'ю в російських військовополонених, затриманих під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Крім того, розглянуто **10** відео з YouTube-каналу «Є ПИТАННЯ»⁶, який позиціює себе як незалежний медіа-проект, створений професійними журналістами з метою поширення інформації без редакційної цензури та зовнішнього впливу. Цитати та висловлювання з цих джерел буде використано в подальшому огляді.

Це дало змогу виявити мотиваційні чинники, психологічні особливості та соціальні фактори, що впливають на схильність до колабораційної поведінки. **Інформація від експертів** (правоохоронців,

⁵ You-Tube канал «Volodymyr Zolkin» плейлист «Коллаборанты» URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLjPichGwDTa55GaGJni35yuy362btBtRm> (дата звернення: 06.10.2025)

⁶ You-Tube канал «Є ПИТАННЯ» URL: <https://www.youtube.com/@%D1%94%D0%9F%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення: 06.10.2025)

психологів, соціологів) доповнювала результати дослідження та забезпечувала його комплексність.

У тексті наводяться найбільш характерні цитати колаборантів, що дають змогу більш чітко проілюструвати світогляд цих людей. Інформація, зібрана під час дослідження, оброблялась на умовах повної конфіденційності та з урахуванням вимог чинного законодавства (під час аналізу будь-яких матеріалів не фіксувались жодні персональні дані). Імена людей, з якими контактували дослідники, не згадуються в публікації.

Таким чином, проведене дослідження має пілотний характер і здійснювалося на обмеженій вибірці засуджених осіб, що дає можливість розглядати його результати як орієнтовні, але показові для подальшого поглибленого аналізу. Воно спрямоване на формування основи для майбутніх міждисциплінарних досліджень феномену колабораціонізму.

Емпіричний етап дослідження (опитування) проводився у 2025 році. Наступний період був присвячений детальній статистичній обробці масиву даних, перевірці гіпотез та якісному психологічному аналізу отриманих результатів, що лягли в основу цієї публікації у 2026 році.

Дослідження мало на меті окреслити загальні кримінологічні та психологічні риси засуджених за колабораційну діяльність, а також визначити ключові соціальні чинники, які могли сприяти формуванню такої поведінки.

РОЗДІЛ І. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОЛАБОРАНТА

Кримінологічний портрет особи колаборанта складається з наступних груп ознак: **соціально-демографічних** (стать, вік, місце проживання, рівень освіти); **соціально-рольових** (національна/громадянська ідентифікація, сімейний стан, зайнятість); **морально-психологічних якостей**, що характеризують мотиваційне тіло злочинної поведінки.

В цьому розділі звернуто головну увагу на перші дві групи ознак портрета колаборантів. Подальший аналіз був спрямований на вивчення саме зазначених характеристик осіб (соціально-демографічних та соціально-рольових), засуджених за колабораційну діяльність. Морально-психологічні якості, що характеризують мотиваційне підґрунтя злочинної поведінки, будуть детально розкриті в розділі II нашого дослідження.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ КОЛАБОРАНТІВ

АНАЛІЗ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ ЗА СТАТЕВОЮ ОЗНАКОЮ

Аналіз соціально-демографічних характеристик осіб, засуджених за колабораційну діяльність, дозволяє виявити ключові закономірності, які впливають на формування такої протиправної поведінки. Важливим елементом цього аналізу є статевий розподіл, що демонструє суттєву диспропорцію між чоловіками та жінками серед засуджених колаборантів. Вивчення цього параметра дає змогу зрозуміти, які саме соціальні ролі, професійні сфери зайнятості та поведінкові моделі сприяють більшій або меншій уразливості до співпраці з окупаційними структурами.

Стать засуджених-колаборантів

Аналітичні дані надані Департаментом з питань виконання кримінальних покарань ⁷ свідчать, що серед засуджених за колабораційні злочини суттєво більше чоловіків – **72,3 %** порівняно з жінками – **27,7 %**.

⁷ Департамент з питань виконання кримінальних покарань. Лист № 8090/17130/4.11/8-25/3/2/15-25 від 13.05.2025 р. на запит Пенітенціарної академії України.

Серед осіб, виявлених за вчинення кримінальних правопорушень у зазначений період, частка жінок була ще меншою: із 1826 осіб лише 142 – жінки, що становить **8 %**⁸.

Істотна більшість чоловіків серед засуджених за колабораційну діяльність має кілька закономірних пояснень:

- ✓ Чоловіки традиційно були більш представлені у сферах діяльності (виробництво, транспорт, охорона, будівництво), які в умовах окупації першочергово потрапляли під контроль агресора та потребували робочої сили для забезпечення життєдіяльності регіону. Це створювало ситуацію підвищеного ризику їхнього залучення до співпраці, незалежно від їхніх особистих переконань.

До такого роду діяльності відносяться виробництво, транспорт, охорона, будівництво та сфера безпеки. Ці галузі часто були критично важливими для забезпечення функціонування окупаційного режиму, і саме чоловіків, які там працювали, ворог залучав до співпраці, мотивуючи або тиском, або вигодою.

- ✓ Чоловіки частіше, ніж жінки, прагнуть матеріальної стабільності через роботу та кар'єрні перспективи, тому були більш схильними до сприйняття пропозицій окупаційної влади як «шляху забезпечити родину» або зберегти соціальний статус.

Було виявлено, що жінки частіше залишалися зайнятими у побутовій або обслуговуючій сфері, де співпраця з окупантами не була такою поширеною. Це і зумовлює суттєве переважання чоловіків серед засуджених колаборантів.

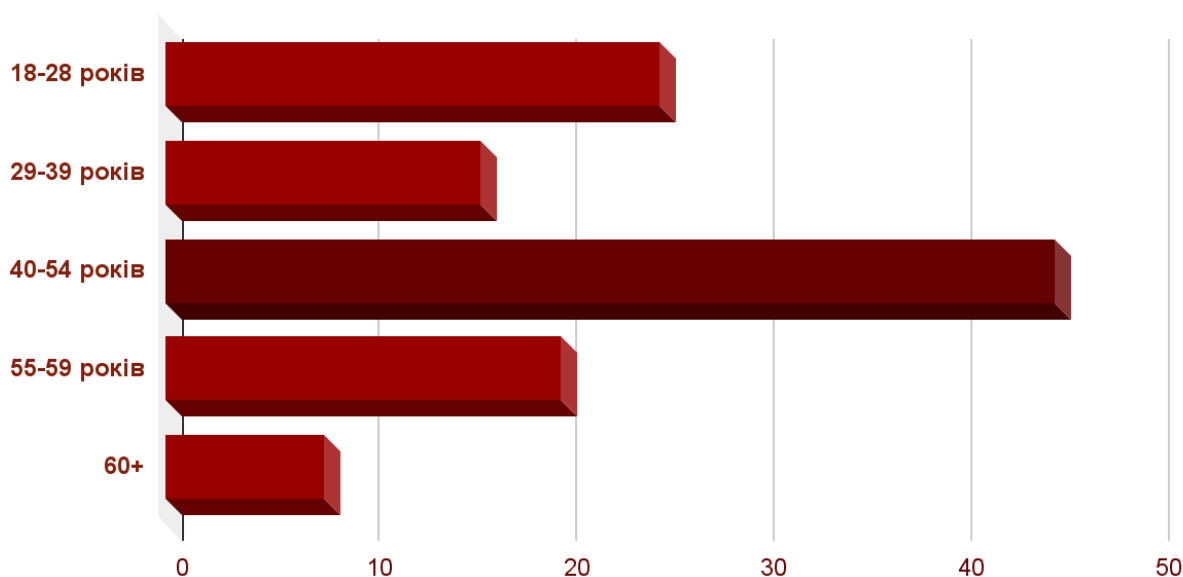
Таким чином аналіз розподілу засуджених за колабораціонізм за статевою ознакою показав, що чоловіки становлять переважну більшість цієї групи.

⁸ Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 04.11.2025).

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Вік людини суттєво впливає на її поведінку, світогляд і ставлення до подій, особливо в умовах війни. Саме тому під час вивчення колабораційної діяльності важливо зрозуміти, які вікові групи були найбільш уразливими до впливу окупаційної влади, а які, навпаки, зберегли громадянську стійкість. Аналіз вікових особливостей засуджених допомагає пояснити, чому люди різного покоління по-різному реагували на пропаганду, страх чи спокусу матеріальних вигод, і як ці фактори вплинули на їхнє рішення співпрацювати з ворогом.

Вікові показники засуджених-колаборантів (дані, отримані під час анкетування)

- ✓ Наше дослідження, показало: середній вік засуджених чоловіків-колаборантів становить 42-43 роки, а середній вік засуджених жінок-колаборанток складає 46-47 років.

Також, питання вікової категорії описуються блогером Володимиром Золкіним, де він визначає, що: «**10 %** українських

колаборантів – це люди, молодші за 40 років, а решта **90 %** належать до категорії 40+...»⁹.

Така тенденція свідчить, що колабораційна поведінка більш притаманна людям з усталеними життєвими орієнтаціями та меншою мобільністю. Вони, як правило, мали сформовану систему цінностей ще за радянських часів, що сприяло збереженню проросійських установок та більшій готовності до співпраці з окупаційною адміністрацією.

Статистичні дані вказують, що **молодь виявилася менш схильною до колабораціонізму**. Це може пояснюватись як сильнішими національно-патріотичними орієнтаціями після 2014 року, так і ширшими можливостями для адаптації до нових умов. Молоді люди частіше залишали окуповані території, активно користувалися альтернативними джерелами інформації, проявляли критичне мислення й демонстрували вищу стійкість до дезінформації та пропаганди.

Водночас у деяких ситуаціях **у молодих людей проявляється так званий «ігровий мотив»**. У цих випадках кримінальне правопорушення вчиняється не стільки заради матеріальної вигоди, як для отримання гострих почуттів, відчуття захвату від прояву протесту. Ці особи отримують психологічне задоволення від процесу кримінально-протиправного діяння, а це має для них самостійне, власне значення¹⁰.

⁹ «Може, я когось цим засмучу...» – Золкін дав загальний портрет українського колаборанта.URL: https://www.dialog.ua/ukr/ukraine/281613_1695373896#google_vignette (дата звернення: 27.08.2025)

¹⁰ Лисько Т. Д. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 93-98.

Проте зустрічаються і зовсім юні колаборанти, і мотиви вчинення ними колабораційного злочину має певні відмінності. Як приклад можна навести справу:

Громадянка України, 2002 року народження, уродженка с. Шевченківське, Пологівського району, Запорізької області, незаміжня, на утриманні має малолітню дитину 2021 року народження, має професійно-технічну освіту. На момент вчинення злочину їй було 19 років.

У період з 6 червня по 20 липня 2022 року, використовуючи заходи конспірації та застосовуючи «легенду» волонтера, яка нібито допомагає військовослужбовцям сил оборони України, встановлювала контакти з військовослужбовцями ЗСУ, після чого **передавала інформацію про їхнє місцеперебування представникам іноземної держави – держави-агресора РФ.**¹¹

- ✓ Таким чином, ми можемо стверджувати, що **найбільш криміногенною є вікова категорія від 40 до 60 і більше років**, тоді як **найменш схильною до проявів колабораціонізму виявилася молодь віком від 18 до 28 років.**
- ✓ Вікова структура колаборантів вказує на певний розрив поколінь: **старші покоління, сформовані в умовах радянської ідеології, виявились більш уразливими до проросійського впливу** тоді як **молодші – більше орієнтовані на українську державність та менше схильні до колабораційної діяльності.**

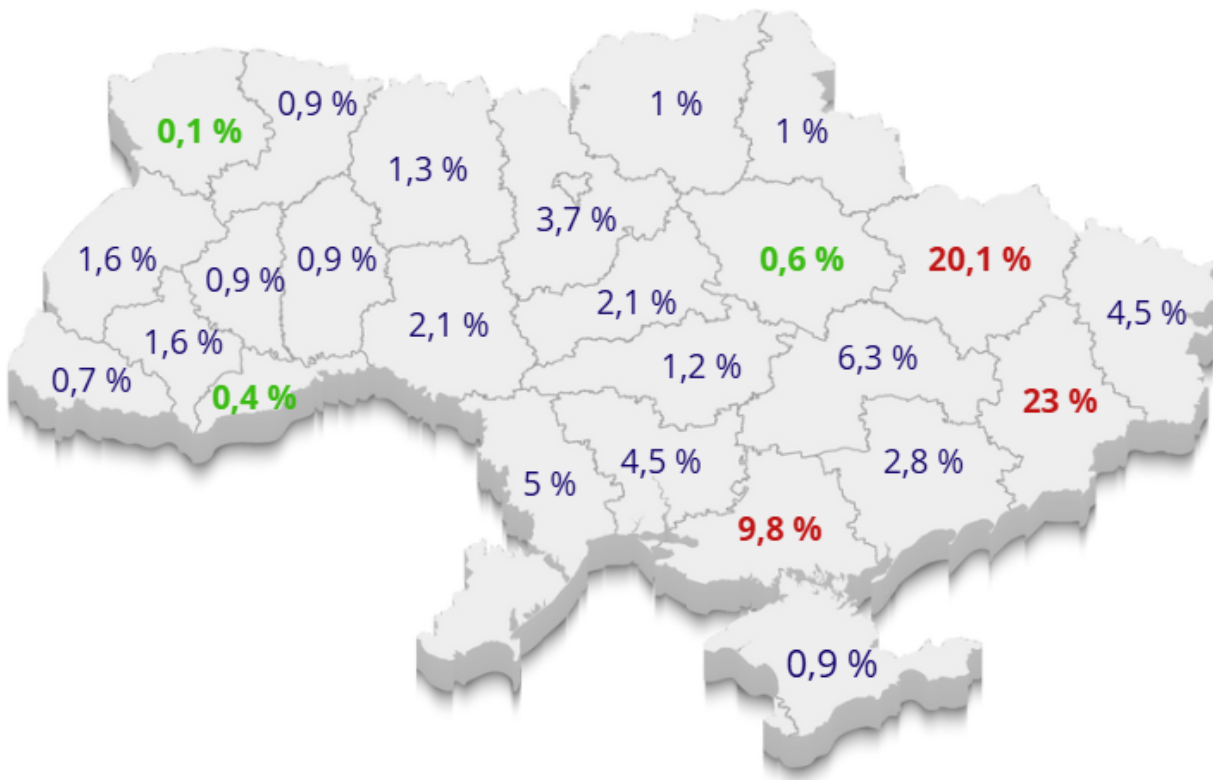
¹¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122901211> (дата звернення: 27.08.2025).

РЕГІОНИ ПОХОДЖЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Географічний чинник відіграє важливу роль у формуванні колабораційної поведінки, адже саме соціально-політичне середовище конкретного регіону значною мірою визначає світоглядні орієнтири, інформаційні впливи та рівень громадянської стійкості населення.

Дослідження регіонального походження засуджених дає можливість виявити територіальні закономірності поширення колабораціонізму, зокрема встановити, які області були більш уразливими до інформаційно-психологічного тиску окупанта та де зберігалися проросійські наративи.

Географія походження засуджених-колаборантів

Аналіз анкетування показав, що **регіони походження засуджених за колабораційну діяльність охоплюють всі області України без виключень.**

Під час анкетування було встановлено, що **близько 10% опитаних раніше проживали на території країн колишнього СРСР (Литва, Казахстан, Таджикистан, Чувашія),** де культурні та політичні орієнтації були сформовані під сильним радянським впливом. Це сприяло закріпленню радянсько-проросійської ідентичності, яка вступила в конфлікт із українською. Ймовірно, саме тому для осіб, які виросли в подібних наративах, війна може сприйматися не як агресія, а як «історична корекція» або «завершення історичного процесу». Це посилює конфлікт ідентичностей і створює середовище, де контрнаративи (українські, міжнародні) менш сприйнятливі.

Ілюстративним прикладом є ось такий вирок:

Уродженка с. Єге-Хайя, Республіка Саха (Якутія), Російська Федерація, за національністю українка, громадянка України, особа похилого віку, неодружена, з вищою освітою, зареєстрована та мешкала за адресою: Івано-Франківська область, Івано-Франківський район, раніше не судима.

Обвинувачена **поширила матеріали, у яких міститься глорифікація осіб,** які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році ¹².

¹² Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114193865> (дата звернення: 27.08.2025)

- ✓ Отримані результати свідчать, що колабораційна діяльність має загальнонаціональний характер і не обмежується окремими регіонами України. Попри поширене уявлення, що такі прояви переважно властиві східним або південним областям, випадки колабораціонізму зафіксовано в усіх регіонах держави, включно із західними, центральними та північними. Це доводить, що вирішальним чинником є не географічне розташування, а поєднання соціально-економічних, інформаційно-психологічних і ціннісно-ідейних факторів, які впливають на поведінку людини в умовах війни.

- ✓ Водночас рівень інтенсивності колабораційної активності вищий у прифронтових і тимчасово окупованих регіонах, де населення перебувало під тривалим інформаційним та адміністративним тиском з боку держави-агресора.

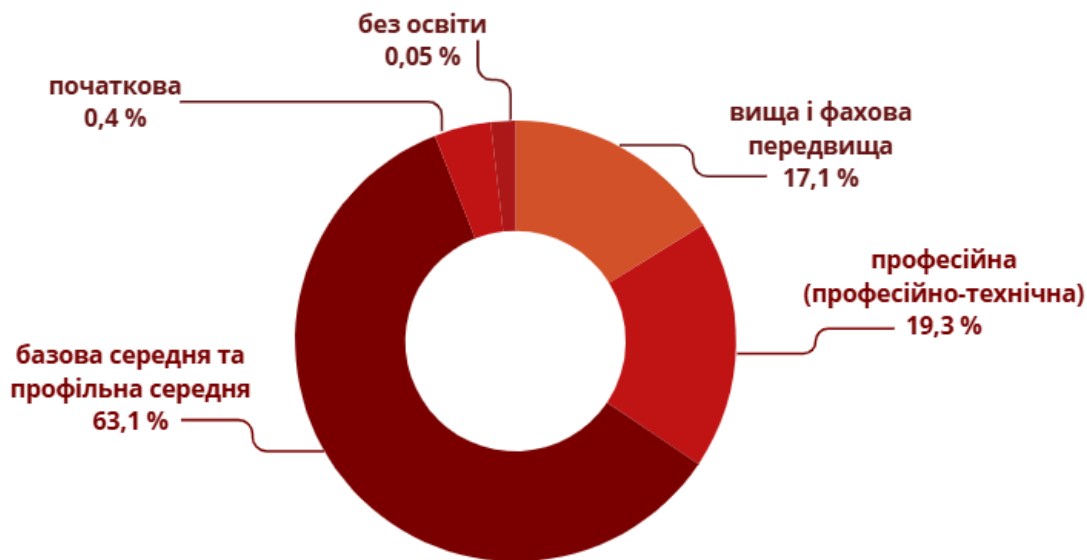
РІВЕНЬ ОСВІТИ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Рівень освіти є одним із важливих соціальних чинників, який може опосередковано впливати на схильність особи до протиправної поведінки, зокрема до колабораційної діяльності. Здобутий освітній рівень формує світогляд, критичне мислення та стійкість до інформаційних маніпуляцій, що є особливо актуальним в умовах інформаційної війни.

- ✓ Дослідження показали, що **серед осіб, засуджених за колабораційну діяльність, переважають люди з повною загальною середньою або професійно-технічною освітою.**

Статистичні дані Офісу Генерального прокурора

Отримані результати узгоджуються з офіційною статистикою Офісу Генерального прокурора України¹³, яка також підтверджує, що основну частку осіб, виявлених які вчинили кримінальні правопорушення за колабораціонізм, становлять люди з базовим рівнем освіти. Такі громадяни в досліджуваній вибірці демонстрували нижчий рівень залученості до альтернативних українських інформаційних каналів. Це

¹³ Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 04.11.2025).

свідчить не про брак інтелектуальних здібностей, а про інформаційну ізоляцію та відсутність мотивації до пошуку альтернативних точок зору, що в умовах окупації посилювало вплив домінуючого (ворожого) наративу.

Водночас слід зазначити, що, наявність вищої освіти не виключає схильності до колабораційної поведінки. Серед чоловіків-колаборантів доволі часто зустрічаються фахівці з інженерних чи технічних спеціальностей, а також колишні представники керівних посад на підприємствах або в органах місцевого самоврядування. Для цієї групи колабораціонізм здебільшого пояснюється прагматичними чи кар'єрними мотивами: зокрема, збереженням впливу та доступу до ресурсів, а також отриманням персональної вигоди від співпраці з окупаційною адміністрацією.

Таким чином, рівень освіти не є прямим чинником, що визначає колабораційну поведінку, проте суттєво впливає на її прояв, форми та мотиви: від пасивного пристосування серед менш освічених осіб до усвідомленого корисливого прагматизму серед людей із вищою освітою.

Отримані дані свідчать, що серед жінок, засуджених за колабораційну діяльність, переважають особи середнього віку — орієнтовно близько 45 років, які мають повну загальну середню або професійно-технічну освіту.

Схожа тенденція спостерігається і серед чоловіків. Середньостатистичний соціально-демографічний портрет засудженого за колабораційну діяльність характеризується переважанням чоловіків віком понад 40 років, які мають професійно-технічну або вищу освіту та працюють переважно за робітничо-технічними або інженерними спеціальностями: будівництво, автомобільне та сільське господарство, інженерні професії тощо.

- ✓ Такий соціально-демографічний профіль свідчить про залученість до колабораційної діяльності осіб зі сформованими трудовими навичками, однак з обмеженим доступом до достовірної інформації. Це робило їх більш вразливими до пропаганди та психологічного впливу з боку окупаційних структур.

СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВІ ОЗНАКИ КОЛАБОРАНТІВ

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Національність та громадянська самоідентифікація є важливими елементами кримінологічного портрета особи, оскільки вони впливають на сприйняття державних інституцій, політичних процесів та власної ролі у суспільстві. Аналіз національного складу засуджених за колабораційну діяльність дозволяє простежити, наскільки етнічна або культурна приналежність може корелювати з лояльністю до держави, сприйняттям окупаційної влади та готовністю до співпраці з агресором.

Важливо зазначити, що протягом збройного конфлікту Росії проти України, значна кількість громадян вимушені знаходиться на анексованій та окупованій територіях. Водночас вони визнають українську владу єдиною легітимною на цих землях, і при цьому взагалі не співпрацюють з окупаційною адміністрацією. Інша частина – співпрацює в обмежений спосіб, тобто не бере участі в роботі органів. Є ще одна незначна за кількістю група громадян, яка перебуває на службі в незаконних воєнізованих формуваннях або працює в публічному секторі у невизнаних Україною «органах влади», тобто так чи інакше представляє окупаційну владу ¹⁴.

Значна частина засуджених формально залишаються громадянами України, проте на рівні світогляду орієнтувалися на концепцію так званого «русского міра». Це проявлялося у:

- схваленні політики Російської Федерації;
- запереченні легітимності української влади;
- позитивному ставленні до радянського минулого та ототожненні себе з «єдиним культурним простором» колишнього СРСР.

¹⁴ О.В. Головкін, І.Р. Сказко, Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. *Держава і право. Серія : Юридичні науки*. 2017. № 78. С. 235-247.

Така ідеологічна установка формувалася під впливом багаторічної пропаганди, ностальгії за стабільністю радянських часів і відсутності критичного сприйняття інформації.

 90% засуджених-колаборантів ідентифікують себе українцями

- ✓ У частини засуджених колаборантів спостерігалось слабе відчуття належності до України як держави. Для них громадянство мало переважно формальний характер, без усвідомлення обов'язку перед державою та без чіткого відчуття національної ідентичності. Такі особи сприймали Україну здебільшого як «територію проживання», тоді як власну культурну та політичну самоідентифікацію пов'язували з Російською Федерацією.

Результати опитування показали, що переважна більшість колаборантів формально ототожнюють себе з українською національною ідентичністю. Водночас поодинокі респонденти зазначили іншу приналежність — зокрема «росіянин», «грузин», «ізраїльтянин». Приблизно **10 %** опитаних не пов'язують себе з українським громадянством і не виявляють бажання бути частиною українського суспільства.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Одним із важливих елементів кримінологічного портрета особи, засудженої за колабораційну діяльність, є питання її працевлаштування на момент вчинення кримінального правопорушення. Цей показник дозволяє оцінити соціально-економічні умови, у яких перебувала людина, її стабільність, ресурсність та потенційну залежність від зовнішніх чинників. Аналіз стану працевлаштування засуджених за колабораційну діяльність дає змогу визначити, які групи населення були найбільш уразливими до впливу окупаційної влади, як економічна нестабільність могла формувати мотивацію до співпраці та які професійні категорії найчастіше залучалися до забезпечення діяльності окупаційного режиму.

В умовах війни та окупації особи з низьким рівнем матеріального забезпечення та соціальної стабільності виявлялися особливо уразливими до зовнішнього впливу. Втрата постійного доходу, руйнування соціальних гарантій і невизначеність майбутнього стимулювало їх до прийняття будь-яких пропозицій, навіть від представників окупаційної адміністрації.

Зайнятість засуджених за колабораційну діяльність

Для частини таких людей колабораціонізм перетворився не на ідеологічний вибір, а на механізм виживання – спосіб забезпечення мінімальних потреб у житлі, харчуванні чи елементарній фізичній безпеці.

Зазначені соціально-економічні чинники безпосередньо відобразилися і на рівні зайнятості засуджених за колабораційну діяльність. Дані свідчать, що **70 %** із них не були залучені до трудової діяльності, що вказує на їхню високу соціально-економічну залежність та нестабільність. Лише **30 %** мали постійне місце роботи.

Серед працюючих осіб **86 %** були працівниками приватних компаній, а **14 %** – державних органів.

Наші емпіричні висновки знайшли підтвердження в офіційних даних Офісу Генерального прокурора України¹⁵, які засвідчують, що більшість виявлених осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, не мала офіційної зайнятості.

- ✓ **Непрацюючі колаборанти здебільшого керувалися матеріальними та прагматичними мотивами.** Вони розглядали співпрацю з окупаційною адміністрацією як можливість отримати стабільний дохід або роботу, недоступну в умовах воєнного стану. У такій ситуації окупаційна адміністрація навмисно робила ставку саме на цих громадян, пропонуючи їм посади в адміністративних структурах або роботу на критичних інфраструктурних об'єктах.

Такого роду подвійність сприйняття пояснює, чому **серед непрацюючих колаборантів співіснують дві основні поведінкові моделі: від відвертої ідеологічної підтримки агресора до прагматичного бажання вижити в умовах соціальної та економічної нестабільності.**

Жінки-колаборантки частіше були залучені у сферах, пов'язаних із побутовими та обслуговуючими професіями, а також у ролі домогосподарок або працівниць соціальної сфери.

¹⁵ Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 04.11.2025).

Натомість переважна більшість чоловіків-засуджених походила з приватного сектору економіки, де основними напрямками діяльності були будівництво, транспорт, промисловість, торгівля та сфера послуг. Саме ці галузі були найбільш інтегрованими у функціонування окупаційної інфраструктури, тому окупаційна влада свідомо вербувала працівників цих сфер для виконання допоміжних функцій.

- ✓ Більшість колаборантів співпрацювали з ворогом не як посадові особи чи державні службовці, а як представники професій, пов'язаних із виробництвом, логістикою, торгівлею чи технічним обслуговуванням. Цей факт свідчить про масштабне залучення цивільного населення до процесу забезпечення функціонування окупаційного режиму. Залучення державних службовців і працівників соціальної сфери дозволяло ворогу легітимізувати власну присутність, формувати образ «керованої території», і як наслідок підривати довіру населення до українських органів влади.
- ✓ Державний сектор був представлений меншою кількістю засуджених, проте його роль виявилася більш значущою. Колабораціонізм у сфері місцевого самоврядування, освіти, охорони здоров'я та інших публічних інституцій мав не лише практичний, а й символічний вимір, оскільки допомагав окупаційній адміністрації створювати ілюзію «нормального життя» під новим політичним контролем.

Чоловіки-колаборанти, на відміну від жінок, переважно працювали у галузях, що потребують фізичної сили, технічних знань чи спеціальних навичок – таких як будівництво, промисловість, транспорт, охорона та ремонтні служби. Такий розподіл професій свідчить про те, що характер виконуваної роботи визначав не лише соціальний статус осіб, а й тип їхньої участі у колабораційній діяльності – від допоміжних функцій до технічного забезпечення окупаційної інфраструктури.

Проведене опитування показало, що саме жінки-колаборантки виявилися більш соціально-економічно вразливими порівняно з чоловіками. На запитання: ***Чи перебували Ви в складних життєвих обставинах (фінансові труднощі, втрата роботи, хвороба близьких тощо) перед засудженням?***

- переважна більшість жінок дали ствердну відповідь, що прямо свідчить про наявність кризових соціально-побутових факторів перед вчиненням злочину;
- серед чоловіків спостерігається рівномірний розподіл відповідей (приблизно 50/50), що може вказувати на іншу природу мотивації до колабораційної поведінки – менш залежну від соціально-економічних труднощів і більш пов'язану з особистими, ідеологічними або прагматичними чинниками.
- ✓ Аналіз рівня працевлаштування засуджених за колабораційну діяльність засвідчив, що економічна нестабільність та відсутність постійної зайнятості були одним із провідних чинників їхньої вразливості до впливу окупаційної влади. Висока частка непрацевлаштованих осіб **(70 %)** свідчить про соціально-економічну залежність, яка могла зумовлювати прагматичні мотиви співпраці. Серед працюючих переважали представники галузей, критично важливих для функціонування окупаційних структур, що підтверджує цілеспрямоване залучення таких груп.

СІМЕЙНИЙ СТАН ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Аналіз особливостей сімейного становища засуджених за колабораційну діяльність дає змогу оцінити, наскільки наявність або відсутність родини слугувала захисним фактором, чи, навпаки, могла сприяти схильності до співпраці з окупаційною владою. Вивчення цього аспекту дозволяє глибше зрозуміти соціальні передумови формування колабораційної поведінки та її мотиваційні механізми.

Сімейний стан колаборантів засвідчує, що наявність або відсутність родини не завжди виступає стримувальним фактором проти злочинної поведінки.

- ✓ Для частини респондентів відсутність сім'ї означала менший рівень соціальної відповідальності, слабшу емоційну прив'язаність і відчуження від спільноти, що могло знижувати бар'єри до співпраці з окупаційною адміністрацією.
- ✓ Натомість у тих, хто мав родину, мотиви колабораційної поведінки нерідко пояснювалися прагматичними причинами – бажанням забезпечити близьких у складних умовах війни, уникнути переслідувань або зберегти мінімальний добробут.

Аналіз емпіричних даних показав, що серед чоловіків частки одружених і неодружених є практично однаковими (по **40 %** у кожній групі), що засвідчує рівномірний розподіл за сімейним статусом. Це, у свою чергу, свідчить про відсутність істотного впливу сімейного стану на схильність до колабораційної поведінки серед чоловіків.

Подібна тенденція спостерігається і серед жінок: частка заміжніх становить **40 %**, а незаміжніх – **46 %**, тобто різниця між групами є мінімальною. Отже, **сімейні обставини загалом не були визначальним чинником поведінкових виборів, а радше відображали загальні соціально-психологічні умови існування в період окупації.**

На запитання: ***Чи були Ваші дії, за які Вас засудили, пов'язані з бажанням захистити свою сім'ю, дітей чи інших близьких?***

- переважна більшість жінок відповіли ствердно. Це, ймовірно, свідчить про домінування емоційно-захисної мотивації у їхніх діях. Для цієї групи характерним є сприйняття власної поведінки крізь призму турботи про родину та прагнення мінімізувати ризики для близьких у кризових умовах війни;
- серед чоловіків натомість спостерігається більш збалансований розподіл відповідей (відповіді поділились 50/50), що може свідчити про іншу структуру мотивації. Для них колабораційні дії частіше пояснювалися раціональними або ситуаційними чинниками – необхідністю забезпечити виживання, уникнути переслідувань чи зберегти особисту безпеку, ніж виключно прагненням захистити сім'ю.

Таким чином, сімейний статус сам по собі не гарантує лояльності до держави чи стійкості до зовнішнього тиску. Натомість визначальне значення мають якість міжособистісних стосунків, рівень соціальної відповідальності та сформована система ціннісних орієнтацій. Саме ці чинники впливають на здатність людини чинити опір обставинам, критично оцінювати ризики та приймати морально і юридично виважені рішення.

Поведінка засуджених демонструє, що в умовах окупації ключовим стає не формальний наявний статус – шлюб, батьківство чи проживання у сім'ї – а ступінь внутрішньої стійкості, зрілість особистості, відчуття відповідальності перед близькими та державою. Відсутність чіткої системи життєвих орієнтирів, сімейної підтримки або сильних соціальних зв'язків часто сприяє адаптаційній поведінці, у тому числі співпраці з окупаційною владою.

- ✓ Аналіз сімейного стану засуджених за колабораційну діяльність показав, що наявність чи відсутність родини не виступає визначальним захисним фактором від залучення до співпраці з окупаційною владою. В обох групах – як серед одружених, так і серед осіб без сім'ї — виявлено випадки колабораційної поведінки, що свідчить про переважання особистісних, ціннісних та ситуаційних чинників над формальними соціальними зв'язками.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

ЩО МИ ВИЯВИЛИ:

- Серед засуджених за колабораційну діяльність **чоловіки значно переважають серед тих, хто був притягнутий до відповідальності за співпрацю з окупаційною адміністрацією.** Частка чоловіків становить **72,3 %**, тоді як жінки – лише **27,7 %** від загальної кількості засуджених. Такий дисбаланс є не випадковим і відображає глибші соціально-економічні та функціональні закономірності, що визначають структуру залучення громадян до колабораційної діяльності.
- Вікова структура засуджених за колабораційну діяльність вказує, що **найбільш криміногенною групою є особи віком від 46 до 64 років.** Саме в цій категорії зафіксовано найбільшу кількість випадків співпраці з окупаційною адміністрацією. Така тенденція має низку закономірних пояснень, пов'язаних як із соціально-історичними умовами формування світогляду, так і з економічними обставинами, у яких перебували представники цієї вікової групи.
- Географічний аналіз засуджених за **колабораційну діяльність** показав, що це явище **не має регіональних обмежень і охоплює всі області України.** Разом з тим, найбільша концентрація засуджених спостерігається у Донецькій, Харківській та Херсонській областях, що логічно пояснюється тривалими бойовими діями, періодами окупації та інтенсивним інформаційним впливом з боку Російської Федерації. Саме поєднання цих факторів створювало середовище підвищеного ризику, у якому колабораційна поведінка виникала частіше.

- Аналіз освітнього рівня засуджених за колабораційну діяльність засвідчує, що **найбільшу частку серед них становлять особи з повною загальною середньою та професійно-технічною освітою**. Ці освітні групи традиційно характеризуються обмеженим доступом до альтернативних джерел інформації, нижчим рівнем медіаграмотності та менш розвиненими навичками критичного мислення. У контексті інформаційної війни це робило їх більш сприйнятливими до російської пропаганди, політичних маніпуляцій та дезінформаційних кампаній. Для значної частини таких осіб пропагандистські меседжі ставали альтернативою офіційним джерелам, а в умовах окупації – фактично єдиним доступним каналом комунікації.

Водночас дослідження показують, що серед чоловіків, засуджених за колабораційну діяльність, доволі поширеними є особи з вищою технічною, інженерною або спеціалізованою освітою.

- Громадянська ідентифікація є одним із ключових елементів кримінологічного портрета колаборанта. Формально **більшість опитаних засуджених визначали себе як українців**, однак глибинний аналіз їхніх відповідей, переконань та висловлювань демонструє суттєве розходження між задекларованою та реальною ідентичністю. У значної частини респондентів виявлено прихований або відкрито виражений вплив ідеології так званого «русского міра», що проявляється у схваленні дій Російської Федерації, запереченні легітимності української влади, позитивному ставленні до радянського минулого та переконанні у «спільності історичної долі» з Росією.
- Рівень соціально-економічної стабільності засуджених за колабораційну діяльність перед вчиненням правопорушення був критично низьким. Показовим є те, що **близько 70% засуджених колаборантів були непрацевлаштованими**, що свідчить про високу економічну залежність, відсутність стабільного доходу та

підвищену вразливість у кризових умовах війни та окупації. Нестача ресурсів для забезпечення базових потреб – житла, харчування, засобів існування – створювала ситуацію, у якій співпраця з окупаційною владою сприймалася частиною осіб не як злочинний акт, а як засіб виживання або спосіб стабілізувати власне становище.

- Більшість засуджених – як чоловіків, так і жінок – перебували у шлюбі або мали досвід сімейного життя, що вказує на наявність формальних соціальних зв'язків. Додатково встановлено, що частина засуджених, попри перебування у шлюбі, характеризувалася низьким рівнем емоційної залученості в сімейне життя, конфліктними відносинами чи відсутністю стабільної підтримувальної комунікації. У таких випадках шлюб не виконував функцію соціального контролю або морального стримування. Натомість особи з нестабільним сімейним середовищем частіше ухвалювали рішення, керуючись ситуативними або матеріальними мотивами, що підвищувало ризик схильності до колабораціонізму.

Крім того, виявлено, що для окремої групи засуджених ключовим мотивом співпраці з окупаційною владою було бажання забезпечити мінімальні потреби родини, що свідчить про значну роль економічних та соціальних ризиків, здатних переважити навіть морально-етичні зобов'язання.

ЩО МИ ЗРОЗУМІЛИ:

- Колабораційна поведінка формувалася як прагматичне рішення в умовах руйнування державних інституцій, втрати роботи, відсутності соціальної підтримки та різкого зниження якості життя. Особливо це стосувалося непрацевлаштованих громадян, саодиких осіб, людей із низьким рівнем доходів або представників соціально вразливих груп, для яких окупаційна влада створювала ілюзію стабільності чи пропонувала швидкі матеріальні вигоди.

Також стало очевидно, що колабораціонізм у ряді випадків виникав як результат психологічної дезорієнтації та інформаційного впливу, коли особа, перебуваючи в ізольованому інформаційному середовищі, починає сприймати окупанта не як загрозу, а як джерело ресурсів або «нову владу», з якою необхідно співіснувати.

Отже, ми зрозуміли, що колабораціонізм часто є не одномірним актом зради, а складним соціально-психологічним явищем, де переплітаються страх, матеріальна залежність, інформаційна маніпуляція, необхідність виживання та індивідуальні особистісні риси. Це потребує більш тонкого, комплексного розуміння та індивідуального підходу до оцінки мотивів конкретної поведінки кожної особи.

- Соціально-економічна вразливість, низький рівень освіти та недостатньо розвинуте критичне мислення формують особливо сприятливий ґрунт для зовнішніх маніпуляцій та пропагандистського впливу. Наш аналіз показує, що саме ці фактори системно знижують здатність особи протистояти інформаційним атакам, розпізнавати дезінформацію та оцінювати ризики співпраці з окупаційною владою.

Особи з обмеженими фінансовими ресурсами, нестабільним працевлаштуванням або повною відсутністю доходів часто перебувають

у стані залежності, що робить їх більш схильними приймати будь-які пропозиції, які забезпечують мінімальні життєві потреби. У поєднанні з низьким рівнем освіти це створює високу ймовірність потрапляння під вплив ворожої пропаганди, яка апелює до емоцій, базових потреб і страхів.

Таким чином, ми зрозуміли, що соціально-економічна нестабільність і освітні бар'єри виступають ключовими структурними чинниками, які визначають сприйнятливість людини до маніпуляцій і значною мірою формують потенційну готовність до колабораційної поведінки. Це підкреслює необхідність цілеспрямованої превентивної роботи з такими групами населення на рівні освіти, соціальної підтримки та інформаційної безпеки.

- Значна частина опитаних та проаналізованих засуджених не усвідомлювала повною мірою правових наслідків своїх дій, сприймаючи співпрацю з окупаційною владою як «звичайну роботу», «спосіб заробітку» або «тимчасове вирішення побутових проблем». Для багатьох із них **колабораційна активність не асоціювалася із злочином проти держави, а розглядалася крізь призму щоденних потреб** — можливості вижити, забезпечити сім'ю чи уникнути тиску в умовах окупації.

Такий підхід свідчить про низький рівень правової культури та відсутність розуміння природи відповідальності за посягання на національну безпеку, а також про розрив між формальним статусом громадянина і реальним усвідомленням власних прав та обов'язків перед державою. Значна частина засуджених не ідентифікувала свої дії як участь у діяльності, що сприяє ворогу, – вони вважали себе людьми, які «просто виконували роботу» або «пристосовувались до обставин».

Отже, ми зрозуміли, що правова необізнаність і побутове сприйняття колабораційної діяльності як «роботи» є одним із ключових чинників, який сприяв залученню частини громадян до співпраці з окупаційною адміністрацією. Це підкреслює потребу в системній

правопросвітницькій роботі, формуванні розуміння наслідків співпраці з ворогом та зміцненні почуття відповідальності перед державою.

- Для багатьох засуджених за колабораційну діяльність, **характерним виявилось слабе почуття громадянської відповідальності та недостатньо сформована національна самоідентифікація.** Значна частина опитаних демонструвала поверхневе розуміння власної належності до української політичної нації: громадянство сприймалося переважно як формальний статус, а не як усвідомлений обов'язок перед державою, її безпекою та майбутнім.

Такі особи рідше проявляли стійкий зв'язок із державними інститутами, не відчували причетності до суспільно-політичних процесів, а національна ідентичність у них була фрагментарною, часто змішаною з радянськими або проросійськими уявленнями про минуле та сучасність. За таких умов здатність протистояти зовнішньому тиску, пропаганді та інформаційним маніпуляціям була зниженою, а рішення про співпрацю з окупантом – сприймалося не як політичний вибір, а як прагматична або побутова дія, позбавлена державницького змісту.

Отже, ми зрозуміли, що дефіцит національної самоідентифікації та громадянської відповідальності є одним із ключових чинників, що підвищує ризик залучення особи до колабораційної поведінки, особливо в умовах воєнної невизначеності та тривалого інформаційного впливу країни-агресора.

ЩО З ЦИМ РОБИТИ:

- Створити міжвідомчий координаційний центр з питань аналізу та профілактики колабораціонізму. Враховуючи системний, багатофакторний та міждисциплінарний характер колабораційної діяльності, ефективна протидія цьому явищу неможлива в межах компетенції лише одного органу. Колабораціонізм охоплює військову, інформаційну, соціальну, релігійну, політичну та економічну сфери, тому вимагає скоординованого підходу державних структур. У цьому контексті доцільним є створення Міжвідомчого координаційного центру з питань аналізу та профілактики колабораціонізму.

Такий центр може виконувати аналітичні, координаційні, методичні та превентивні функції, забезпечуючи системність і безперервність державної політики у протидії колабораційній діяльності.

- Розробити комплексні профілактичні програми у сфері освіти, правової обізнаності та формування громадянської ідентичності, особливо в прифронтових та деокупованих регіонах.

Це передбачає створення системних освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення рівня критичного мислення, розуміння громадянських прав та обов'язків, а також формування сталого українського національного наративу. Такі програми мають базуватися на сучасних підходах правової освіти, психології впливу та соціальної інтеграції. Особливу увагу слід приділити молоді, внутрішньо переміщеним особам, мешканцям територій, що тривалий час перебували під окупацією, а також групам підвищеної соціально-економічної вразливості.

У прифронтових і деокупованих регіонах реалізація таких програм має бути посилена завдяки інформаційним кампаніям, мобільним освітнім центрам, просвітницьким заходам та партнерству між

державними установами, місцевою владою, закладами освіти та громадськими організаціями. Важливим елементом є забезпечення доступності правової інформації та роз'яснення наслідків співпраці з окупаційною владою, що має стати запобіжником майбутніх проявів колабораціонізму;

- **Посилити інформаційну безпеку та спроможність населення протидіяти дезінформації.** Необхідно формувати стійку систему інформаційної безпеки, яка поєднує інституційні механізми держави та освітні інструменти для населення. В умовах гібридної війни критично важливо забезпечити громадянам доступ до достовірної інформації та розвивати в них навички розпізнавання маніпуляцій, фейків і психологічних операцій ворог.

Це передбачає впровадження масових освітніх програм з медіаграмотності, тренінгів із критичного мислення, навчальних курсів для педагогів, працівників соціальної сфери та місцевого самоврядування. Важливо створювати локальні центри інформаційної підтримки в деокупованих і прифронтових громадах, де жителі можуть отримати консультації, навчальні матеріали та фахові роз'яснення.

Паралельно держава має посилити системи моніторингу та оперативного реагування на дезінформаційні кампанії, зокрема спрямовані на вразливі соціальні групи. Особлива увага повинна бути зосереджена на протидії проросійському наративу, боротьбі з пропагандою в соціальних мережах, месенджерах та локальних інформаційних середовищах.

Комплекс цих заходів дозволить зменшити вплив інформаційних атак, підвищити стійкість громад до психологічних операцій та істотно скоротити ризики формування колабораційної поведінки в майбутньому;

- **Розробити та впровадити корекційні програми для засуджених за колабораціонізм.** Необхідним є створення спеціалізованих корекційних програм у пенітенціарній системі, спрямованих на

роботу з особами, засудженими за колабораційну діяльність. Враховуючи виявлені психологічні, соціальні та ціннісні особливості цієї категорії засуджених, корекційна робота має бути комплексною та структурованою.

По-перше, варто запровадити цільові психологічні програми, спрямовані на подолання наслідків травматичного досвіду війни, зниження рівня тривожності, подолання почуття безпорадності та формування конструктивних моделей поведінки в кризових ситуаціях. Така робота має допомогти засудженим переосмислити власні мотиви та прийняті рішення.

По-друге, важливим компонентом повинні стати заняття з громадянської освіти: розуміння функцій держави, основ прав людини, принципів національної безпеки, механізмів демократичного суспільства. Завдання цих програм — формування усвідомленої громадянської позиції та відповідальності перед державою.

По-третє, необхідно інтегрувати модулі щодо медіаграмотності та критичного мислення, оскільки значна частина колаборантів стала вразливою жертвою пропаганди й дезінформації через брак навичок аналізу інформаційних потоків.

Окрему увагу слід приділити програмам соціальної реінтеграції, що включатимуть розвиток життєвих навичок, професійне навчання, профорієнтацію, а також підготовку до звільнення. Це особливо важливо, оскільки соціально-економічна вразливість була одним із ключових факторів, що сприяли колабораційній поведінці.

Впровадження таких програм дозволить не лише зменшити ризик рецидиву, але й сприятиме інтеграції цих осіб у суспільство на засадах відповідальності, правосвідомості та стійкості до зовнішніх впливів;

- Підвищити рівень підготовки персоналу ДКВС України та правоохоронних органів. Необхідним завданням держави є системне зміцнення компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України та правоохоронців у сфері

виявлення, профілактики та реінтеграції осіб, схильних до колабораційної поведінки. Аналіз показав, що колабораціонізм формувався під впливом комплексу соціально-психологічних, економічних та ідеологічних факторів, а тому робота з цією категорією потребує спеціальних знань і міждисциплінарного підходу.

Поглиблена підготовка персоналу сприятиме підвищенню ефективності роботи установ виконання покарань і правоохоронних органів, зменшенню ризиків повторних проявів колабораціонізму та забезпеченню більш безпечної та стійкої системи реагування на подібні правопорушення. З цією метою, критично важливим є негайне впровадження спеціалізованих навчальних модулів безпосередньо у програми первинної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу органів і установ ДКВС України (як приклад наступні модулі: «Правова відповідальність за колабораціонізм: КК України, судова практика», «Організація роботи з засудженими-колаборантами у місцях несвободи», «Профілактика повторної колабораційної діяльності», «Етичні стандарти та професійна стійкість персоналу ДКВС»). Таке навчання має систематично здійснюватись на базі Пенітенціарної академії України. Що у свою чергу, посилить загальну безпеку держави та значно підвищить рівень професійної відповідальності персоналу.

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОЛАБОРАНТА

Психологічний портрет особи колаборанта побудовано з наступних груп ознак: базові соціальні уявлення (досліджувалися за допомогою «Шкали базових переконань» Р. Янов-Бульман в адаптації В.Г. Чайки, 2024); світоглядні позиції (вивчалися з використанням методики «ШАР» О.Ю. Дроздова, 2016); особливості взаємодії з соціальним світом (аналізувались через опитувальник авторитаризму); життєві цінності (визначалися за допомогою методики незакінчених речень в модифікації В. Шимко, 2022).

Для обробки отриманих даних та перевірки гіпотез були використані такі методи статистичного аналізу: t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок, кластерний аналіз методом k-середніх, χ -квадрат.

АНАЛІЗ БАЗОВИХ КОГНІТИВНИХ ТА ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК КОЛАБОРАНТІВ

Дослідження базових переконань осіб, засуджених за колабораціонізм, дало змогу виявити особливості їхньої суб'єктивної картини світу та уявлень про безпеку, контрольованість і значущість власного «Я». Застосування шкали базових переконань Р.Янов-Бульман дало можливість оцінити три ключові особливості пізнавальних процесів: оцінка доброзичливості світу, уявлення про закономірність і справедливість подій, а також особистісну самоцінність та самоконтроль.

- ✓ Аналіз результатів показав, що суттєвих відхилень у психологічних показниках засуджених з контрольною групою не виявлено. Майже всі значення відповідали нормі та вкладалися у типові характеристики для відповідного віку.

Більш цікавими є коментарі, які надавали респонденти під час інтерв'ю, а також відображали в незакінчених реченнях під час тестування. Це дало змогу виділити декілька типів мотивації колабораційної діяльності.

Перша група – «**ідейні колаборанти**» (до неї увійшли **28 %** чоловіків та **8 %** жінок). Респонденти цієї категорії визнавали свої протиправні дії та вказували, що вони свідомо підтримують антиукраїнські настрої і вважають це своєю життєвою позицією. За цим показником було зафіксовано чіткі відмінності між чоловіками і жінками.

Чоловіки статистично достовірно ($p \leq 0,01$ *) вказували, що діяли, керуючись проросійськими поглядами та «за ідею». Натомість жінки значно частіше ($p \leq 0,01$) пояснювали своє засудження випадковістю, зазначаючи, що не усвідомлювали злочинного характеру своїх вчинків.

*Примітка укладачів. У гуманітарних та соціологічних дослідженнях показник $p \leq 0,01$ вказує на високий рівень значущості та дозволяє стверджувати, що виявлені закономірності є не випадковими з ймовірністю 99 %.

Друга група – **«неусвідомлені колаборанти»** (серед жінок – **14 %**, чоловіки такий параметр не зазначили). Жінки визнавали факт протиправних дій, однак вказували, що вони не розуміли, яку правову кваліфікацію можна надати їхнім діям. Часто на словах вони жалкували про скоєне (зокрема, про поширення дописів у соцмережах чи спілкування в месенджері Telegram) та наголошували, що намагалися триматися «подалі від політики».

Третя група – **«колаборанти, які категорично не визнають своєї провини»** (зафіксовано по **6 %** серед чоловіків і жінок). Респонденти цієї категорії категорично не визнавали своєї вини у вчиненні злочину, наполягали на тому, що «справа сфабрикована», та звинувачували українську владу в упередженості та несправедливості.

До останньої групи **«колаборанти-пристосуванці»** (це наймасовіша категорія: **66 %** чоловіків і **72 %** жінок) увійшли респонденти, які або не вказували обставини скоєння злочину або посилялися на тяжкі життєві труднощі. Найчастіше вони вказували на фінансові негаразди, відсутність продуктів харчування та хворобу близьких. Тобто ці особи посилялися на зовнішні обставини і фактично не брали на себе відповідальність за колабораціоністські дії.

Одним із ключових психологічних припущень щодо особистості колаборанта була гіпотеза про відсутність в них почуття психологічної безпеки. Для перевірки цього респондентам було поставлено пряме питання щодо відчуття безпеки та застосовано Шкалу базових переконань Р.Янов-Бульман.

Так, на питання **«Чи були дії, за які Вас засудили, пов'язані з бажанням захистити близьких?»** більшість респондентів (**58,7 %** чоловіків і **65,3 %** жінок) відповіли ствердно. Однак результати психологічного тестування (як методу непрямого вимірювання) показали, що **колаборанти насправді не мають такого травматичного досвіду, який би суттєво змінив їхні базові соціальні переконання.**

Згідно з теорією Р.Янов-Бульман, стан психологічної безпеки індивіда ґрунтується на трьох групах базових переконань, які формують ядро його суб'єктивної картини світу. Саме вони визначають очікування людини та її поведінкові стратегії.

Перша група – це віра в доброзичливість світу. Вона ґрунтується на переконаності в перевазі позитивних чинників соціального і фізичного середовища над негативними. Ця установка включає загальне сприйняття навколишнього світу і систему міжособистісних стосунків.

Показники за субшкалою «Доброти людей» (переконаності, що люди доброзичливі) не відрізняються у чоловіків і жінок, але зафіксовано достовірно вищі ($p \leq 0,01$) показники цього параметра в контрольній групі респондентів.

Друга група переконань відображає уявлення про смислову впорядкованість і передбачуваність світу. Вона базується на вірі в те, що події є закономірними, підпорядкованими принципам справедливості та причинно-наслідкової визначеності, а не є результатом випадковості.

За субшкалою «Контрольованість» (здатність впливати на зовнішні події) чоловіки ($M^* = 3,57$) демонструють статистично вищі показники ($p \leq 0,05^*$) порівняно з жінками ($M = 3,28$). Показники шкали «Випадковість» (сприйняття подій як хаотичних) у чоловіків ($M = 3,15$) і жінок ($M = 3,21$) є майже ідентичними.

Третя група переконань характеризує позитивну Я-концепцію. Вона охоплює три взаємопов'язані компоненти: відчуття самоцінності («Мені притаманна особистісна значущість»), уявлення про поведінкову

*Примітка укладачів. Показник М (Mean) відображає середнє арифметичне значення відповідей респондентів за використовуваною шкалою (де 1 — «зовсім ні», а 5 — «повністю так»).

*Примітка укладачів. У гуманітарних та соціологічних дослідженнях показник $p \leq 0,05$ вказує на статистичну значущість результатів та дозволяє стверджувати, що виявлені закономірності є не випадковими з ймовірністю 95 %.

адекватність («Мої дії відповідають нормам і цінностям») і суб'єктивну оцінку особистої успішності або вдачі.

Показник субшкали «Самоконтроль» (суб'єктивна оцінка контролю над подіями, що відбуваються) чоловіки ($M=3,62$) оцінили достовірно ($p \leq 0,05$) вище, ніж жінки ($M=3,30$). Цей результат в цілому відображає традиційні гендерні стереотипи та специфіку маскулінності в українській культурі. Варто зазначити, що рівень самоконтролю є достовірно вищим ($p \leq 0,05$) в контрольній групі ($M=3,80$).

Показники субшкали «Вдача» (ступінь везіння) чоловіки ($M=3,10$) і жінки ($M=2,98$) оцінили практично однаково.

- ✓ Слід зазначити, що серед всіх шкал цієї методики, у колаборантів саме за «Вдачею» зафіксовано найнижчі показники. Цей факт відображає культурні тенденції зниженої віри в сліпу удачу (відповідно до народного прислів'я: «На Бога надійся, а сам гав не лови»).

У контрольній групі показники «Вдачі» виявилися достовірно ($p \leq 0,05$) вищими ($M=3,62$). Ймовірно, **на суб'єктивну оцінку везіння впливає сам факт (або його відсутність) перебування в ув'язненні.**

В цілому значущість різних груп переконань відрізняється у чоловіків і жінок відображає традиційні гендерні стереотипи.

Значущість базових переконань у чоловіків і жінок

	Чоловіки	Жінки
I	Самоконтроль	Цінність себе
II	Контрольованість	Прихильність світу
III	Цінність себе	Самоконтроль

Таким чином, отримані результати засвідчують, що колаборанти схильні пояснювати власні дії зовнішніми обставинами (життєвими труднощами, хворобою близьких, матеріальними проблемами), тим самим знімаючи з себе відповідальність за протиправну поведінку. Також встановлено, що у них достовірно нижчий рівень самоконтролю порівняно з представниками контрольної групи.

Дані, отримані за методикою базових переконань Р.Янов-Бульман, не підтверджують наявності глибинних травматичних змін у структурі базових когнітивних установок, які могли стати детермінуючим чинником для колабораціоністської активності.

- ✓ Відсутність відчуття психологічної безпеки у респондентів є радше реакцією на їх життєву ситуацію, ніж психологічною характеристикою їхньої особистості.

Аналіз особливостей переконань колаборантів засвідчив загальну подібність профілів чоловіків та жінок, проте було виявлено статистично значущі відмінності за показниками контролю: чоловіки оцінюють власну здатність впливати на події та самоконтроль достовірно вище, ніж жінки. Ця тенденція відображає культурні гендерні стереотипи маскулінності, де акцент робиться на автономності та саморегуляції саме чоловіків. Загалом, структура базових переконань у чоловіків та жінок є близькою за змістом, проте пріоритетність окремих складників відрізняється. Це дає можливість розглядати гендер як чинник, що впливає на вираженість окремих аспектів психологічної безпеки.

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРИТАРНИХ УСТАНОВОК І СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ

Аналіз показників за шкалою авторитаризму засвідчив, що респонденти характеризуються рівнем авторитарних установок вище середнього, але в межах нормативних значень.

- ✓ Найвищі результати зафіксовано за шкалами «Забобонність», «Культ сили» та «Некритичне підкорення авторитетам». Це відображає орієнтацію на ієрархічні соціальні структури, фаталістичне мислення та схильність до делегування відповідальності зовнішнім силам.

Мова йде не лише про схильність до мислення в жорстких, негнучких категоріях, а й про тенденцію індивіда приписувати свою відповідальність зовнішнім силам, які неможливо контролювати. Це вказує на знижену відповідальність за власні дії та схильність до фаталізму.

- ✓ Водночас нижчі бали за шкалами «Конвенціоналізм» (орієнтація на визнані авторитети), «Антиінтроцепція» (нечутливість до емоцій) та «Деструктивність» (схильність до руйнування) свідчать про більш помірну ворожість, емоційну стриманість і уникнення самоаналізу.

«Культ сили» ($M=3,68$ у чоловіків і $M=3,69$ у жінок) свідчить про те, що людина намагається демонструвати міць свого «Я», яку насправді не відчуває. Суб'єкт прагне здобути й утримати владні позиції, уникнувши їх втрати, але водночас відчуває тривогу щодо фактичного захоплення та реалізації влади. Він демонструє як захоплення владою інших і готовність до підпорядкування, так і самоідентифікацію у ролі «маленької людини», поєднану з переконанням у власній потенційній силі та здатності набути статусу домінанта.

Авторитарним раболіпством Т.Адорно позначає надмірну підлеглість та догідливість. Проявляється у некритичному підкоренні ідеалізованим авторитетам власної групи (M=3,54 чоловіки, M=3,39 жінки). Зазначимо, що на відміну від гендерних стереотипів, цей показник був вищий у чоловіків-колаборантів, однак не на рівні статистичної значущості.

Авторитарне раболіпство виступає чинником формування антидемократичного потенціалу особистості, зумовлюючи її підвищену сприйнятливість до зовнішніх маніпулятивних впливів. Індивід, змушений пригнічувати свої негативні емоції щодо авторитетних фігур, з одного боку, носії влади наділяються уявними негативними якостями – непорядністю, корисливістю, прагненням до домінування, з іншого боку влада вважається «хорошою».

- ✓ Якщо для більшості українців цей розподіл здійснюється всередині політичних сил, то для колабораціоністів символом такої «хорошої влади» стали представники сусідньої держави.

«Конвенціоналізм» (M=3,23 чоловіків, M=3,19 жінок) характеризується стійкою прихильністю індивіда до нормативних приписів і цінностей владної системи, з якою він себе ототожнює. Особа з високим рівнем конвенціоналізму демонструє готовність без внутрішніх моральних заперечень підкорятися зовнішньому диктату й слідувати нав'язаному курсу незалежно від його змісту, а також здатність трансформувати або навіть замінити власний моральний кодекс на протилежний під впливом домінуючих соціальних сил.

«Антиінтрацепція», за Г.Мюрреєм, позначає «домінантність почуттів, фантазій, роздумів, бажань – суб'єктивний образ поглядів, що ґрунтується насамперед на уявному». Індивід з вираженою антиінтроцептивною орієнтацією (M=3,18 чоловіків, M=3,21 жінок) уникає глибинного осмислення людських феноменів, оскільки побоюється сформувати «небажані» або соціально неприйнятні висновки, відчувати автентичні емоції чи втратити емоційний самоконтроль. Такі особи демонструють тривожність щодо можливих результатів самоаналізу, що

зумовлює небажання пізнавати внутрішній світ інших людей та емоційно залучатися до стосунків. Замість опрацювання внутрішніх конфліктів їхні когнітивні ресурси спрямовуються на приємні або нейтральні теми. Така установка призводить до того, що **подібні особи легко стають об'єктами маніпуляції.**

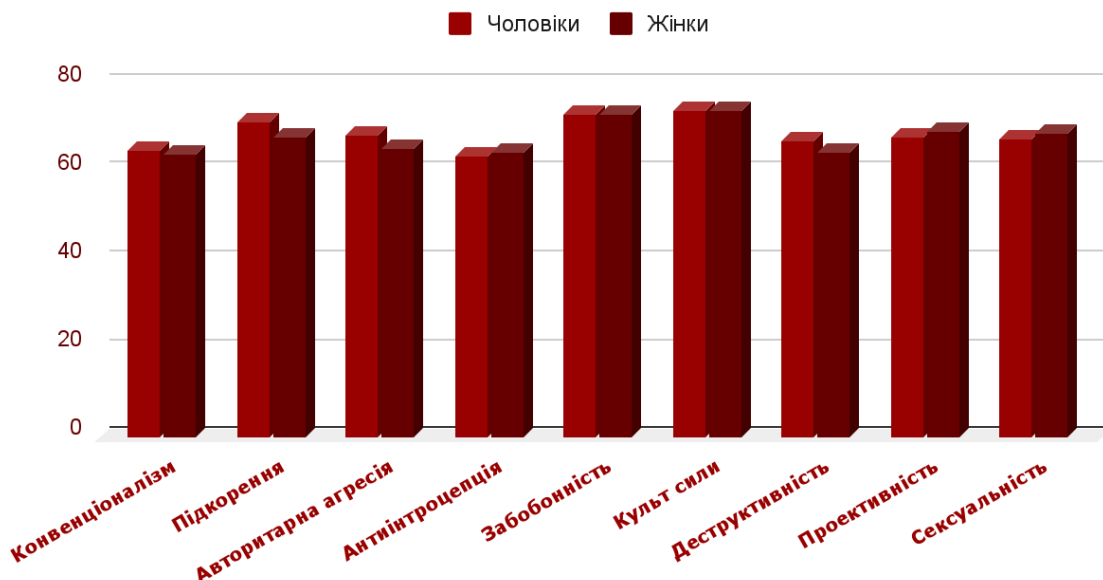
Показники за шкалою «Деструктивність» ($M=3,33$ чоловіків, $M=3,22$ жінок) можуть свідчити про відносно помірну ворожість у вибірці. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що колаборанти не сприймають себе як «руйнівників» суспільних норм. Навпаки, їхня поведінка зумовлена наявністю альтернативних авторитетів, чия позиція суперечить чинним нормам державного існування. Відповідно, респонденти схильні ідентифікувати себе радше як «рятівників». Ця теза підтверджується контент-аналізом методики «Незакінчені речення»: респонденти найчастіше апелювали до понять «справедливість» та «принциповість».

Однак показники шкали «Деструктивність» у колаборантів статистично достовірно ($p \leq 0,05$) вищі, ніж в контрольній групі ($M=2,95$). Тобто в цілому громадяни України більше підтримують стан речей, що склався в державі.

- ✓ У жінок виявлено меншу варіативність у їхніх установах (більша концентрація результатів навколо середніх значень), особливо за шкалами «Авторитарна покірність» і «Авторитарна агресія». Натомість у чоловічій вибірці діапазон індивідуальних відмінностей є значно ширшим.

Виявлені особливості структури авторитарних установок дають можливість розглядати колабораціоністську поведінку не як прагнення зруйнувати існуючу владу, а радше як форму лояльності до альтернативних владних авторитетів, що сприймаються як «джерело справедливості».

Профіль авторитаризму за 100-бальною шкалою

Субшкала «Цинічна недовіра» (шкала Кука-Медлі в адаптації І.Данилюка та ін., 2023) спрямована на з'ясування очікувань щодо дій, поведінки та думок інших людей. Зафіксовано статистично достовірну відмінність ($p \leq 0,01$) між колаборантами і контрольною групою, де рівень цинічної недовіри був суттєво нижчим.

Отримані дані за шкалою «Культурна антиросійськість» свідчать про близькі рівні **симпатії колаборантів до Росії як країни, її культурної спадщини та акцентування культурно-історичної близькості українського й російського народів.** Зазначимо, що саме за цими параметрами проявилися найбільші розбіжності колаборантів з контрольною групою. Так, показники антагоністичних проявів по відношенню до російської політики в контрольній групі значно вищі (статистична достовірність $p \leq 0,01$).

За «Мовною шкалою» виявлено статистично значущу відмінність ($p \leq 0,01$): середній бал жінок перевищує аналогічний показник чоловіків.

За незначним винятком, за всіма питаннями цієї шкали зафіксовано статистичну різницю в бік більшої проросійськості чоловіків. Це може свідчити про **більш критичне ставлення жінок до використання російської мови та культурних каналів її трансляції, а також про більшу готовність підтримувати обмеження її офіційного статусу.** Такий результат може відображати специфіку мовної ідентичності у жіночій частині вибірки, а також чутливість до мовного питання як складової національної та культурної безпеки.

- ✓ **Різниця ставлення до мови є найбільш виразною між контрольною групою і колаборантами** (статистична достовірність $p \leq 0,01$), що підкреслює важливість мовної політики та свідомості як джерела громадянської ідентичності.

Таким чином, саме світоглядні установки можуть стати критичним чинником у виборі стратегії поведінки щодо підтримання державної політики чи протидії їй.

Крім світоглядних моментів, **до числа колаборантів частіше потрапляють особи, що менше орієнтовані на соціальні правила та авторитети, відчують свою цінність для світу** (показником чого є віра в везіння), більш егоїстичні.

- ✓ Порівняльний аналіз «ідейних колаборантів» та «неусвідомлених колаборантів» показав, що до першої групи частіше належать чоловіки з чітко артикульованими проросійськими настановами, тоді як жінки значно частіше пояснюють свої дії випадковістю або відсутністю усвідомленої політичної позиції.
- ✓ «Колаборанти, які категорично не визнають своєї провини» демонстрували захисну стратегію заперечення відповідальності, приписуючи провину зовнішнім інстанціям.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

ЩО МИ ВИЯВИЛИ:

- Емпіричний аналіз засвідчив, що психологічний портрет осіб, засуджених за колабораціонізм, не містить ознак вираженої патології чи критичних особистісних деформацій. Більшість когнітивних та емоційних параметрів респондентів перебувають у межах середньостатистичної норми. Це дає змогу стверджувати, що схильність до колабораціонізму в досліджуваній вибірці зумовлена не стільки глибокими розладами особистості, скільки специфічною конфігурацією світоглядних настанов та адаптаційних механізмів в умовах кризи.
- Рівень авторитаризму серед респондентів є вищим за середній, однак його структура характеризується певною диспропорцією: домінуванням ірраціонального та силового компонента. Найвищі показники зафіксовано за шкалами «Забобонність», «Культ сили» та «Некритичне підкорення авторитетам».

Це вказує на схильність колаборантів до містичного, фаталістичного мислення, орієнтацію на жорсткі ієрархічні структури та потребу в сильному зовнішньому контролі. Спостерігається низький рівень самоаналізу. Нижчі показники за шкалами «Антиінтроцепція» та «Конвенціоналізм» свідчать про поверховість самосприйняття та небажання заглиблюватися у внутрішні конфлікти. Поєднання високої потреби в підкоренні з низькою здатністю до критичного самоаналізу робить таких осіб ідеальними об'єктами для зовнішніх маніпуляцій та ворожої пропаганди.

- Респонденти демонструють нижчий рівень критичності до країни-агресора в політико-економічному та культурному вимірах.

Колаборанти схильні сприймати окупаційну владу не як загрозу, а як альтернативний центр сили. Найбільш драматичний розрив спостерігається у мовному питанні: якщо для контрольної групи мова є фундаментальним елементом ідентичності та безпеки, то для колаборантів це питання є вторинним, що полегшує процес культурної асиміляції ворогом.

- Жінки-колаборанти зберігають вищий рівень чутливості до мовного питання порівняно з чоловіками. Чоловіча частина вибірки виявилася більш схильною до прийняття російських наративів та мовної русифікації, тоді як жінки, навіть в умовах співпраці з ворогом, частіше демонстрували стриманість щодо зміни мовних кодів, що може бути пов'язано з глибинними механізмами збереження культурної ідентичності.
- Виокремлено два провідні психологічні типи колаборантів: «ідейні колаборанти» (переважно чоловіки) характеризуються підвищеним егоцентризмом, вірою у власну винятковість та низькою орієнтацією на соціальні норми. Для них зрада — це часто форма самоствердження або свідомо гра ва-банк. «Неусвідомлені колаборанти» (переважно жінки): керуються здебільшого страхом та конформізмом. Їхня стратегія — це мімікрія та адаптація до сильнішого гравця (окупанта) через делегування йому відповідальності за своє життя.
- У респондентів спрацьовує захисний механізм раціоналізації: співпраця з ворогом інтерпретується колаборантами як відновлення «справедливості» або вимушений крок задля виживання. Це вказує на наявність стійкого екстернального локусу контролю — тенденції перекладати провину за свої дії на обставини або зовнішні сили.

ЩО МИ ЗРОЗУМІЛИ:

- Феномен колабораціонізму не є жорстко детермінованим глибинними травматичними змінами у структурі базових когнітивних установок особистості. А тому суб'єктивне відчуття відсутності психологічної безпеки, на яке часто посилалися респонденти, виступає не стільки першопричиною їхніх дій, скільки інструментом ситуативної раціоналізації протиправної поведінки.

Така когнітивна стратегія дає змогу індивіду знизити внутрішній моральний конфлікт і зберегти цілісність «Я-концепції» шляхом виправдання зради зовнішніми загрозами, хоча об'єктивні показники їхнього психічного стану залишаються в межах норми.

- Мотиваційна сфера колаборантів постає як складне, багатовимірне утворення, що не зводиться до єдиної стратегії, а варіюється від свідомої ідеологічної підтримки ворога до ситуативного пристосування. Виявлена варіативність чітко корелює з гендерними та особистісними особливостями: якщо для частини респондентів (переважно чоловіків) характерна «ідейна» позиція, що базується на альтернативних ціннісних орієнтирах, то інша частина (переважно жінки) демонструє стратегію «випадкових» дій, зумовлену конформізмом і страхом. Окрему категорію становлять так звані «колаборанти, які категорично не визнають своєї провини», чия психологічна захисна стратегія будується на повному запереченні власної агентності, екстерналізації провини та апеляції до непереборних життєвих труднощів, що дає змогу їм психологічно зняти з себе відповідальність за скоєне.
- Ключовим фактором мотивації у засуджених-колаборантів є глибока деформація громадянської ідентичності та ціннісна

дезорієнтація. Значний розрив у показниках проросійських настанов між засудженими та контрольною групою свідчить про те, що колаборанти перебувають у своєрідному «ціннісному вакуумі», який легко заповнюється ворожими наративами.

У їхній свідомості ворог перестає бути джерелом небезпеки, трансформуючись в «альтернативний авторитет», здатний забезпечити порядок чи справедливість, що вказує на критичний провал у формуванні національно-громадянської свідомості як базового запобіжника зради.

- Прояснилася природа внутрішнього конфлікту, яка виявляється через високі показники деструктивності, які парадоксальним чином співіснують із **самосприйняття колаборантами себе як «рятівників» чи борців за справедливість свідчать про викривлене сприйняття соціальної реальності.** Суб'єкт не просто порушує закон, а конструює власну суб'єктивну реальність, у якій його дії набувають позитивного змісту.

Це означає, що корекційний вплив має бути спрямований не на лікування неіснуючих психотравм, а на руйнування цих ілюзорних конструкцій та відновлення здатності до критичного мислення й об'єктивної оцінки причинно-наслідкових зв'язків.

- Відсутність ознак патологізації особистості у більшості досліджуваних призводить до розуміння того, що **пенітенціарна робота з цією категорією засуджених не може обмежуватися класичними методами психологічної підтримки** чи зняття емоційної напруги. Оскільки «ядро» проблеми лежить у площині світогляду, переконань та локусу контролю, акцент має зміщуватися на просвітницьку роботу.

Головним завданням стає не «зцілення» особистості, а реструктуризація її системи цінностей та формування відповідальності за власний вибір, що вимагає принципово нових підходів до програм ресоціалізації.

ЩО З ЦИМ РОБИТИ:

- Необхідно розмежовувати підходи до ресоціалізації засуджених: на противагу стандартним корекційним програмам для загальнокримінальних злочинців, **робота з колаборантами вимагає спеціалізованого когнітивного втручання**. Оскільки колабораційна діяльність ґрунтується на ідеологічних викривленнях, традиційні виховні заходи є недостатніми; пріоритетом має стати глибока когнітивна робота, спрямована на реструктуризацію ціннісних орієнтирів цієї специфічної категорії.
- Критично важливим є впровадження тренінгів для пересічних громадян із розвитку критичного мислення та інформаційної гігієни, які необхідно започатковувати в загальноосвітніх закладах, а особливу увагу приділяти на рівні вищої освіти. Зважаючи на високу забобонність та схильність колаборантів до маніпуляцій, їм необхідно прищеплювати навички аналізу джерел інформації та розпізнавання ворожої пропаганди. Це дасть змогу сформувати «психологічний імунітет» до зовнішнього диктату.
- Необхідно **застосовувати до колаборантів диференційований підхід до корекції залежно від типу мотивації**. Для «ідейних колаборантів» (переважно чоловіків) ефективними будуть методи конфронтації, спрямовані на деконструкцію їхніх псевдогероїчних міфів та логічний розбір руйнівних наслідків їхніх дій. Для групи «неусвідомлених колаборантів» (переважно жінок) робота має будуватися на зовсім інших принципах — подоланні «синдрому жертви» та розвитку соціальної автономності. Головне завдання тут — сформувати внутрішній локус контролю, щоб людина навчилася брати відповідальність за свій вибір, а не ховалася за спиною «сильного лідера».

- Окремим стратегічним напрямом є м'яка, але системна культурна реінтеграція. Оскільки **колаборанти перебувають у «ціннісному вакуумі»**, його слід заповнювати українським змістом: вивченням історії, літератури та культури. Це має відбуватися не у формі примусу, а через просвітницькі заходи, що сприяють відновленню національної ідентичності.
- Особливу увагу слід приділити мовній складовій реабілітації. Враховуючи, що мовне питання є маркером розмежування «свій-чужий», **створення україномовного середовища в установах виконання покарань є обов'язковим**. Для жінок-колаборантів саме мова може стати тим містком, через який відбудеться найшвидше повернення до українського ментального поля.
- Ефективність цих заходів напряму залежить від фахової підготовки персоналу. **Співробітники пенітенціарної системи потребують навчання методам роботи з ідеологічно вмотивованими засудженими**. Вони мають розуміти, що агресія таких осіб часто є захисною реакцією, і вміти працювати з цим без ескалації конфлікту.
- Варто також переглянути підходи до пробації та постпенітенціарного супроводу. **Після звільнення колаборанти потребують підтримки в адаптації до життя в українському суспільстві**, щоб уникнути маргіналізації та повторного потрапляння під вплив ворожих спецслужб чи пропаганди.
- Отримані психологічні профілі мають бути враховані для профілактики колабораціонізму на загальнодержавному рівні. Розуміння того, що **низька критичність та слабка громадянська позиція ведуть до зради**, актуалізує потребу в масових програмах громадянської освіти та медіаграмотності серед населення у групах ризику.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІВНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ, ЯКІ ОТРИМАНІ ПІД ЧАС ОПИТУВАННЯ

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (підтримували політику РФ)

Жінка, 52 роки, домогосподарка, Донецька область

ст. 111¹ ККУ (у соціальній мережі «Однокласники» поширювала дописи з закликом зупинити боротьбу проти російських військових, підтримувала початок війни та чекала «звільнення»)

➤ *«Мне без разницы под каким флагом жить. Россия, она, это, предоставит лучшее будущее для моей семьи. Нам эти распри не нужны...»*

Чоловік, 39 років, будівельник, Миколаїв

ст. 111¹ ККУ (вихваляв соціально-економічну модель РФ, виправдовував збройну агресію та переконував оточення у «перевагах» життя в складі Росії)

➤ *«Россия, она вот, может дать не только нам, а и всем то, о чём вы только можете мечтать. А у нас, россиян, это есть, было и будет...»*

Чоловік, 29 років, машиніст крана, Донецька область

ст. 111¹ ККУ (сприяв створенню позитивного іміджу РФ серед місцевого населення, висловлював словесну підтримку росіянам)

➤ *«Я считаю, что Украина без России существовать не может. Потому что только при сильной России, Украина, собственно говоря, существует на данный момент...»*

Жінка, 44 роки, домогосподарка, Київська область

ст. 111¹ ККУ (репостила в соціальних мережах матеріали російських пропагандистських ресурсів та коментувала події війни з позицій легітимації дій Росії)

➤ *«Киев - это русская земля, это Киевская Русь...»*

Чоловік, 59 років, місце роботи невідомо, Київ

ст. 111¹ ККУ (поширював матеріали російських пропагандистських ресурсів та брав участь у закритих проросійських онлайн-спільнотах)

➤ *«Я не изменил присяге. Я давал присягу Советскому Союзу, а преемником Советского Союза является Россия...»*

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (допомагали російським військовим)

Чоловік, 23 роки, безробітний, Харківська область

ст. 111¹ ККУ (дав прихисток російським військовим на території власного амбару, допомагав їм з харчуванням під час їх проживання)

➤ *«Россия не развязала войну, она её заканчивает, и они её закончат раз и навсегда и войны больше не будет...»*

Чоловік, 52 роки, безробітний, Харківська область

ст. 111¹ ККУ (агітував місцеве населення до співпраці з російськими військовими)

➤ *«Украинская нация, вместе с белорусской и российской составляют единую нацию, которая имеет общие корни, веками жили вместе...»*

Жінка, 41 рік, операторка пошти, Херсонська область

ст. 111¹ ККУ (під час окупації добровільно продовжила працювати у відділенні поштового зв'язку, забезпечувала обіг кореспонденції)

➤ *«Радянська влада найкраща, тому що ми мали впевненість у будущем, ми знали, що війни не буде...»*

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (проводили референдум)

Жінка, 75 років, пенсіонерка, Херсонська область

ст. 111¹ ККУ (за вказівкою російських військових проводила референдум на території Херсонської області, пішим ходом обійшла 3 села громади)

➤ *«Я не понимаю почему они (*українці) от меня отвернулись, я же делала всё на их благо. Провела референдум и теперь я в их глазах предательница? Куда мне теперь возвращаться?...»*

Жінка, 59 років, пенсіонерка, Херсонська область

ст. 111¹ ККУ (за вказівкою російських військових проводила референдум на території Херсонської області, збирала підписи односельчан)

➤ *«Хай тепер ті, хто кричав про патріотизм, живуть без світла і без роботи. Я зробила правильний вибір...»*

ДИВЕРСІЯ

Чоловік, 47 років, будівельник, Миколаїв

ст. 113 ККУ (за грошову винагороду від росіян зливав хімічні реагенти у місцеву річку)

➤ *«Я не думав, що це зрада. Треба було якось жити — робота є робота. У нас сім'ї, діти, ніхто не питає, хто яку владу визнає, головне, щоб платили. Робота - це не політика...»*

ШПИГУНСТВО

Жінка, 37 років, продавчиня, Одеса

ст. 114 ККУ (листувалась в месенджерах з працівником ФСБ та передавала дані про переміщення військовослужбовців по місту)

➤ *«Я була гарно завербована і зрозуміла тільки тоді, коли мене посадили і я почитала з боку своє листування з працівником ФСБ, але добрі люди почали допомагати, підтримувати та розповідати правду...»*

Наукове видання

Кримінологічний та психологічний портрет засудженого-колаборанта

Аналітичний огляд

Дизайн: Оксана ПІДНЕБЕСНА

Літературне редагування та комп'ютерна верстка:

Текст подано в авторській редакції.

Підписано до друку 13.03.2026. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 13,37.

Тираж 100 пр. Зам. № 140/26.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.